

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 13. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius04val-shoot-idm140034111820560.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

INDLEDNING.

I.

VED Midten af 16. Aarhundrede havde den foregaaende Tids almindelige Mandsdragt: de korte Broge, de stramtsiddende Hoser og de lange Kjortler, der - som Sømmelighed krævede - skjulte Laarets og Benets Form ned til Knæet, naaet sin diametrale Modsætning. For at faa større Bevægelsesfrihed var man, omkring Aarhundredeskiftet, begyndt med at skære lange Spalter i Hoserne 1 og, dels for at dække det herved blottede Ben, dels for at give Dragten et prægtigere Udseende, havde man foret Hoserne med lette brogede Stoffer, som man trak ud gennem Spalterne 2 . Dette Princip førtes i "Pluderhoserne" ud i sin yderste Konsekvens. Spalterne gjordes saa talrige, at Overtøjet, "Overtog" som det kaldtes, kun kom $\frac{1}{14}$ til at bestaa af lange Strimler, der blev holdt sammen i Livet og under Knæet, og det lette For gav man efterhaanden en saadan Vidde, at det - skønt fæstnet ved Knæet - faldt i folderige Poser ned til Anklerne. Forpartiet dannedes af "Kilen", der bestod af fire Strimler, mellem hvilke Foret vældede ud, og hvorpaa der til yderligere Fremhævelse var anbragt en mægtig Sløjfe. Samtidig med, at den snævre Benbeklædning havde udviklet sig til de overdaadigt vide Hoser, der naaede fra Livet ned til Foden og gjorde Brogene overflødige, var den lange Kjortel blevet ombyttet med en kort Trøje, saa For- og Bagparti af den nedre Del af Legemet saas i al deres Pragt.

Det er imod denne utugtige og overdaadige Klædning, at Biskop Musculus retter sin Formaning og Advarsel i Skriftet om Hosedjævelen.

Andreas Musculus (1514-88) hører til Aarhundredets mest nidkære Lutheranere. Kamp var for ham ikke blot en Lyst, men en Nødvendighed. Enhver Afvigelse fra den mest bogstavrette Opfattelse af den rene Lutheranisme kaldte ham til Forsvar for denne. Men - som Palladius - er han ikke blot Teolog, han er lige saa lidenskabeligt Moralist. Det foreliggende Skrift skyldes dog ikke blot almindelig Forargelse over Tidens løse Sæder, det har en ganske speciel Anledning: en grov Forhaanelse af Prædikanten i selve Kirken. Musculus var Biskop i Frankfurt a. O. (Generalsuperintendent over Mark Brandenburg), og her havde en Søndag i Aaret 1555 en Diakon ved Navn Melchior Dreger holdt en opbyggelig Prædiken mod Pluderhoserne. Følgen havde været, at der Søndagen efter paa Kirkepillen ligeoverfor Prædikestolen, synlig for alle, hang et overdaadigt Exemplar af de syndige Hoser (jfr. ndf. S. 44 L. 9 f). Biskoppen forlangte af Byens Styrelse den prompteste Undersøgelse af Sagen og den strængeste Afstraffelse af Synderen. Men Efterforskningerne førte ikke til noget Resultat; Straffen kunde ikke følge Synden. Da besteg 15 Biskop Musculus selv Prædikestolen og holdt - Maria Himmelfartsdag - sin Tordentale mod den lappede og forkludede Hosedjævel.

Musculus' Skrift om Hosedjævelen vandt - maaske ikke mindst paa Grund af sin pirrende Titel, der vistnok iøvrigt var paavirket af det faa Aar ældre Frankfurterskrift af Mattheus Friederich "Wider den Sauffteuffel" - hurtigt stor Udbredelse og blev med dets kraftige folkelige Sprog og dets anekdotefyldte Fremstilling Forbilledet for en Række lignende "Djævle"-Skrifter i 16. og 17. Aarhundrede 1 .

II.

Ikke et halvt Aar efter, at Musculus' Skrift var udkommet, havde Palladius oversat det paa Dansk "besynderlig for denne Sags Skyld, at naar der er Ild i vor Nabos Hus, da kommer det jo snart til vort Hus, om vi ikke tage des nøjere Vare paa" 2 . Men det var ikke blot, fordi Nabovens Hus brændte: "Hvad vil jeg sige!", tilføjer Palladius, "den Hosedjævels Ild brænder allerede mange Steder her i Danmarks Rige og tændes op jo mere og mere, siden de Landsknægte, som kom ud paa Skibene, var her i København hen ved Pinsedags Tide i dette forgangne Aar", Her som i Tyskland var det da Landsknægtene, der indførte den ny Mode, og her som der bredte den sig hurtigt opad - til Borgerskab og Adel -, og avlede en saadan Ødselhed, at Kongen ikke blot nedlagde Forbud mod, at man bar disse Buxer "med meget vidtløftige Folder udi", men paa en særdeles virkningsfuld Maade lod Straffen exekveres paa aaben Gade 3 .

***
--- 16

Men hverken Prædiken eller Forbud fik Bugt med de vidtløftige Hoser.

I Rasmus Hanssøn Reravius' Hustavle fra Tres'erne hedder det:

"Mangen slem Omflat mand finde maa/
Der tør drage saadanne Hoser paa/
Forlumpet/ forhacket/ saa lange oc vide/
At der vdi kunde vel lange Tide/
En feed So ligge met alle sine Grise/
Oc der i puste/ stynne oc fise." 1

Og i det samtidige "Børnespejl" af Niels Bredal staar der:

"Mand monne mere i it par Hoser skære/
End tilforne i it heelt par Klæder monne være/" 2

* * * *

17

III.

Palladius' Oversættelse gengiver Originalen saa ordret, som Sproget tillod det, ja vel lidt til. Dog er der, som i alle hans Oversættelser 1, en udpræget Lyst til at gengive det enkelte Ord ved flere synonyme: *entplössung* oversættes ved *nøgenhed/ blotelse oc barhed* (S. 30 L. 17), *büssen vnd klagen* ved *angrer/ røffuer oc klager* (S. 32 L. 8), *gedancken* ved *tancker oc huskud* (S. 35 L. 30), *vnauffhörlich* ved *vden al ophørelse oc affladelse* (S. 36 L. 9 f.), *erschrecken* ved *frycte oc forskreckis* (S. 36 L. 29), *geboren* ved *afflede oc fød* (S. 36 L. 30), *solche grosse vntugent* ved *saadan stoer oc suar wtuct oc wdygd* (S. 37 L. 28 f.), *zu sehen* ved *at see oc skuo* (S. 40 L. 12 f.) o. s. v.

Som Prøve paa Oversættelsen kan følgende Stykke tjene:

Orig.udg. 1555 (Bl. E 1 v).

wie gar fleissig wird sich der liebe Adam vor aller *entblössung gehütet* / vnd mit seiner lieben Eua mit dem beltz sich bedeckt haben/ *zu vermeiden vnd zudempfen* seiner vorderbten natur *böse lüste vnd anreizung* .

Oversætt. 1556 (ndf. S. 32 L. 20 ff.).

Huor saare flittelige haffuer vor Kære fader Adam/ *vocet oc beuaret sig f or al barhed och nøgenhed* / oc haffuer met sin kære Eua/vel *bundet om sig oc teckit sig til* / met den skindkiortel *at forhindre/ dempe oc nedlegge* hans forkrenct natur/ *onde begeringer/ løst oc tillaaekelse* til Synd 2 .

Karakteristisk for den kraftige Maade, paa hvilken ^{**} 18 Forfatteren fremstiller det forargelige ved den ny Mode og Oversætterten understreger Forfatterens Udtryk, er dette Stykke:

Musculus Bl.C4 r .

.. vnserer junge gesellen lassen [jn] so kurtze röck vnd mentel machen/ die nit die nestel/ geschweig dann den latz bedecken/ Vnd die hosen so zu ludern lassen/ den latz forn also mit hellischen flammen vnd lumpen/ vnmenschlich vnd gros machen/ die teuffel auff allen seitten lassen also raus gucken/ dann allein zum ergernis vnd böser anreizung der armen vnwissenden vnd vnschuldigen meidlein/ welche was sie für gedancken not halben vnd vnwiederstreblich fassen vnd haben müssen/ nach dem du jn also für die augen tritest/ geb ich dir selber zubedencken/ du weist es auch vnd thust es darumb/

Palladius ndf. S . 35 L. 23 ff .

.. vore vnge Kompaner lade gøre dem saa stackede Kiortler oc Mantler/ som icke kunde skiule Remmerne/ end sige Kilen/ oc lade saa forklude deris Hoser/ oc lade gøre Kilen faar paa met Helffuedis flammer oc klude/ wmaadelig stor/ at Dieffuelen sidder oc kaager der vd paa alle sider/ aleniste til forargelse oc it ont exempel/ ia at arme vanuittige oc wskyldige Piger forledis oc forlaackis der aff/ *ia skendis oc voldtaxis der aff 1* / thi huad for tancker oc huskud de nødis til at faa der aff/ i det at du saa treder frem vnder øyen faar dem/ giffuer ieg dig selff at betencke/ du veedst det vel oc gør det ocsaa der faar/

Lignende Forstærkelser af Originalens Udtryk findes ikke sjældent, se Noterne til S. 29 L. 10, S. 31 L. 6,

S. 37 L. 20 o.fl.

Betegnende for Musculus' folkelige Sprog og Palladius' dækkende Gengivelse er følgende Stykke, hvor han - som det er hans Lyst - optræder som laudator temporis acti; Musculus hævder (Bl. D I r f.: "das jetzunder ein junger rotzlöffel/ ehe er noch das gele vom schnabel gar abwüschet/ mehr gelds zu einem par hosen haben mus/ als sein vater zum hochtzeit kleid/" og Palladius gengiver med Originalens Friskhed (ndf. S. 37 L. 8 ff.): "at en vng Bengel eller Spøttegøg skal nu langt førre end det gule voxer aff Nebbet paa hannem haffue flere Pendinge til it par Hoser/ end hans Fader haffde behoff til sine Brøllups kleder" * 19 eller følgende Fremstilling af Forholdet mellem Tyskernes Ord og Gerning:

Musculus Bl. D 2 v .

das jetzunder mehr zucht/ scham vnd erbarkeit im Venus berg/ vnd vor zeitten in den hinderheusern gewesen ist/ als bey vns Deutschen/ die wir doch vns alle jetzunder Erbar/ Ersam/ vnd Ernffeste/ schreiben vnd nennen/ vnd nit so viel Erbarkeit/ Ehr vnd zucht haben/ als ein mucke mag auff dem schwantz weg füren.

Palladius ndf. S. 38 L. 33 ff.

der findis nu mere tuct/ blusel oc erlighed paa Venus bierg och waar i fordom tid i baghusene/ end hoss oss Tydske/ wi som dog scriffue oc neffne oss alle sammen paa denne dag/ Velbyrdige/ Æreborne oc Erlige o c haffue icke saa megit erlighed/ ære oc tuct/ som en Myg kand føre bort paa hendis stert. eller denne kraftige Opfordring til at forhaane de Fyre, som trodsede Sømmeligheden:

Musculus Bl. E 2 r ff .

Darumb wolt ich wünschen/ damit sie es doch möchten erkennen/ wie feine gesellen sie weren/ vnd wie schon jn die hosen anstünden/ das die jungen auff der gassen sie mit dreck/ vnd die meid mit faulen eiern würfffen/ das sie es doch fületen/ sintemal jn der teuffel die augen zugethan/ das sie es nit sehen können.

Palladius ndf. S. 42 L. 29 ff.

Der faar vilde ieg ønsket/ paa det de kunde kende dem selff/ huilcke deylige Kompaner de ere/ oc huor deylige deris Hoser staa dem/ at de vnge drenge paa gaden/ vilde kaste skarn paa dem oc Pigerne disligeste raadne Eg/ at de kunde dog føle det/ effterdi at Dieffuelen haffuer tilluct deris øyen at de kunde det icke see.

Af Musculus' Skrift findes paa det kgl. Bibliotek to forskellige Udgaver fra 1555. De afviger i det typografiske Udstyr og i Ortografien, men stemmer iøvrigt overens, saa det næppe kan afgøres - og vist ogsaa er uden Interesse - hvilken af disse Udgaver Palladius har benyttet. De ovenfor gengivne Citater er citeret efter det Tryk, der maa formodes at være Originaltrykket 1 . At Palladius ikke har * 20 benyttet et senere Tryk, tør man slutte dels af, at han maa have oversat Skriftet i Begyndelsen af 1556 (Efterskriften er dateret 26. Febr.) og derfor daarligt som Grundlag kan have haft et Tryk fra samme Aar, dels af, at i Trykkene fra 1556 (og flg.) findes ikke det Rim om Hosedjævelen, som er gengivet i Palladius' Oversættelse (se ndf. S. 59 f.). Originaltrykket har Titlen *Vom Hosenteuffel* . Under Titlen findes et Træsnit af en Landsknægt med Pluderhoser og opslidset Trøje. En lille Djævel staar ved Vejen og en anden sidder paa hans Skuldre og hvisker ham i Øret (se hosstaaende Gengivelse). Efter Titelbladet følger det ndf. omtalte Rim og derefter kommer Musculus' Tale, der har følgende Overskrift: *Vom zuluderten zucht vnd ehr erwegnen/ Pluderichten Hosen Teuffel/ vormanung vnd warnung* .

IV.

Efter "Hosedjævelen" følger en Formaning til den kristne Læser, forfattet af Palladius, Denne Formanings Morale er, at selv om man naturligvis ikke maa forarge i det ydre, saa sidder den værste Synd dog ikke i Klæderne: "Den fromme Doktor (dvs. Musculus) siger i sin Bog, at den Hosedjævel sidder ikkun i de Lumpehoser og kaager (dvs. kigger) ud med sit Skok (dvs. Skare). O Herre Gud! der som disse andre (scil. Djævle) og deres lige sade ikke højere op paa Legemet hver med sit Skok, ja i Hjertet og i Sjælen med, paa alle deres Patroner og Anhængere, da kunde der end findes Raad til at ryste den Hosedjævel af Benene med sit Selskab". Af disse andre Djævle nævnes først og fremmest den gamle *Afgudsdjævel* , d. e. den katolske Helgendyrkelse, "der endnu kommer Folk til at bøje deres Knæ for Stok og Sten i den og den Kirke og at løbe hen til den og den Sted, som de have lovet dem hen til". Saa er der *Hovmodighedsdjævelen* -

Forfængelighedens og Ødselhedens Djævel - der faar Folk til at leve "langt over deres egen Stand, Vilkaar (dvs. Stilling, Forhold) og Evne, som hine Fugle, der flyve højere end de have Vinger 21 til . . . , det Slags Hovmod, som opholdes af fattige og syge Menneskers Arbejd, Blod og Armod, det er besynderlige denne Djævels rette Vildbrød". Derefter nævner Palladius *Agerdjævelen* , der har Tag i alle: Adel, Borgere, Bønder, Mænd og Kvinder, Svende og Drengene, ja endogsaa Stodderne: "naar en Stodder har tigget saa mange Blafferter (en lille Mønt), som han kan skifte en Daler til sig for, saa har han strax saa meget lært, at han véd at sætte dem 22 ud paa Ager og Rente for to, tre eller fire Hvid om Ugen at oppebære hver Lørdag ad Aften, til han fanger sin Daler igen". Endelig nævner han *Drankerdjævelen* , som lokker Folk til at sidde "udi Krohus først hos Brændevin, saa hos Tyskøl, paa det sidste ud paa Natten hos Pryssing (dvs. Danziger-Øl), hos Vin og anden Drik, til hen imod Dag de væltes i Seng, saa fulde som Svin, saa at de aldrig faar Solens Opgang eller Nedgang at se, fordi om Aftenen sidder de til Driks med Slemmen og Demmen, og om Morgenen ligger de og snorker udi deres Drukkenskab". Det er dog ikke saaledes, at Palladius lader hin Djævel, der sidder i Klæderne, ganske slippe. Han tillægger den endda ret kraftige Ulykker; "Hver kan se tilbage . . . hvad for Straf der er kommen ind i Danmark efter løsagtige Klæder, Adfore og onde Sæder". Og han vedbliver: Fra Valland kom "de vælske Roer" (syfilitisk? Udslæt) sammen med den fremmede Klædesæd, og fra Spanien kom - i Følge med "de hispaniske Sæder og Klædebon" - "den hispaniske Skab" (ogsaa en venerisk Syge). Mens disse Sygdomme atter var i Aftagende eller forsvundet, da Palladius skrev om de tyske Pluderhoser, hang de fransoske Pokker (den egentlige Syfilis), som kom ind i Riget "sammen med de fransoske løsagtige Noder og Fagter i Klæder og Sæder", endnu "fuldt hart ved". Ogsaa Svedesygen fra England og Hedesygen fra Skotland maatte de fremmede Moder bære Skyld for, ligesom Spedalskhed, Kræft, Faldende Sot og Popelsi (Apoplexi): "visselige hver ere kommen fra sin Hjørne i Verden for Synd og Ondskabs Skyld". Der var da Aarsag nok til at sky de syndige Hoser, som vilde bringe Straf ikke blot over dem, der bar dem, men ogsaa over disses Efterkommere, saa "Børn i Vuggen maa røve (dvs. rue, angre) det som de maa intet om volde", eller - tilføjer Palladius - "som det almindelige Sprog lyder: det skal Grisene gælde, som de gamle Svin bryde".

23

V.

Skriftet om Hosedjævlen slutter med to længere Rim.

Det første "om den forkludede Hosedjævel" er en - snart ordret snart friere - Oversættelse af et tysk Digt "Reime vom zötlichten Hosen Teuffel", der indleder Musculus' Skrift og er forfattet af en Kollega af ham, Frankfurter-Professoren, Dr. Gregorius Wagner 1 . Nogle Citater kan anføres som Vidnesbyrd om Oversættelsens Art. Om den berygtede "latz" hedder det (A 2 V):

Der latz musz auch so geputzt sein,
Als wer süsser honig sehm drein.
So doch die vorterbte natur
Bedeckt will han diese figur.

dette gengives (ndf. S. 59 L. 26 ff.):

Kilen er ocsaa vdstafered
Lige som der hengde honning ved/
Endog at den forderffuede Natur
Vil haffue skiuldt denne figur.

Nogle Linjer om Hosedjævelens Bryg lyder i Orig. (A 3 r):

Der stinckend hosen Teuffel new
Wirdt jn bereiten einen brew/
Dran sie zu schlingen werden han/
Wis erfaren wirdt jederman.

I Oversættelsen bliver Brygget til Grød (ndf. S. 61 L. I ff.):

Hosedieffuelen kaager dem en grød
Huor i de skulle ede deris død
Oc saa lenge sluge i sig der aff

Til huer mand forfarer deris straff.

Mens dette Digt saavel ved dets saare mangelfulde Rytmer og Rim som ved dets tit paafaldende Ordvalg røber, at det er oversat, kunde det andet Rim af formelle Grunde godt være originalt. F. Ex. Linjer som disse (ndf. S. 62 L. 27 ff.):

"At elske huer andre i Kerlighed
Veed ingen/ thi Hun er huer mand led.

*
— 24

Men at dømmme/ fordømmme oc vaske paa bag
Det veed huer mand baade nat oc dag.
At gøre sin nabo skade/ det dur
At føre bimpt/ liuge oc staa paa lur."

Eller disse (ndf. S. 63 L. 31 f.):

Skal Dommen gaa/ Gud see der til
Kagen kommer gjerne did som konen vil.

Men om det er originalt, eller det er bearbejdet efter Tysk, tør jeg ikke afgøre, saa lidt som hvem der er Rimets Forfatter (eller Oversætter).

VI.

Af "Hosedjævelen" er der kun bevaret ét Exemplar, som endda er defekt, idet Titelbladet og Bl. A 4 mangler, og den øverste Del af Bl. C 4 er afrevet. Titelbladet har rimeligvis ligesom paa det Aaret efter af Palladius oversatte Skrift af Musculus ("Om Sværgen og Banden") været prydet med Originalens Træsnit (se foran S. 21), Det fuldstændige Tryk har bestaaet af 28 Blade, hæftet i 7 Læg, sign. A-G. Linjetallet er 29. Bogen er prentet i København d. 4. Marts 1556. Det typografiske Udstyr viser, at Bogtrykkeren er Hans Vingaard (se Lauritz Nielsen, Nord. tidskr. f. Bok- och Biblioteksväsen 1916, 103).

Det bevarede Exemplar findes paa det kgl. Bibliotek i København.

Senere Optryk eller Udgaver kendes ikke.